

כתיבת המגילה על רקע התקופה מאת ליאת קפלן

א. רקע

לאחר מלחמת העולם השנייה גבר הלחץ הציוני לפתוח את שערי הארץ לפליטי השואה, בתוקף הגברת המאמץ לעלייה "הבלתי חוקית" אל חופי הארץ. לבסוף, החליטה בריטניה לשקול מחדש את בעיית ארץ ישראל, במסגרת הענקת העצמאות למספר מושבות.

באפריל 1947 ביקשה ממשלת בריטניה מעצרת האום למנות ועדת חקירה מיוחדת, אשר תמליץ על צורת הממשל הרצויה בארץ. בקשה זו נוסחה לאחר החלטתה של בריטניה שמעמדה התערער, להסתלק מן המנדט שניתן לה על ידי חבר הלאומים, מאחר שלא היה ביכולתה לגשר על הפער בין תביעות היהודים והערבים.

הוועדה שהוקמה (ועדת אונסקו"פ – הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני פלשתינה-א"י (UNCOP)) עיבדה הצעה שעיקרה חלוקת הארץ לשתי מדינות ריבוניות, יהודית וערבית, ובנאום ירושלים. הוצע, כי שתי המדינות העתידות תהיינה קשורות זו בזו בקשרי שיתוף כלכלי. למשל: הנהגת מטבע אחיד, ברית מכס, פיתוח כלכלי משותף וגישה חסרת הפליות לאספקת המים והחשמל. כמו כן הוצע שאזרחות במדינה היהודית תינתן ליהודים בלבד ובערבית- לערבים בלבד. בהצעה הושם דגש על אופין השוויוני והדמוקרטי של שתי המדינות, על שמירת חירויות הפרט, המצפון ובייחוד הדת בכל אחת מהן ועל החובה למתן גישה חופשית למקומות הקדושים.

המדינה העברית, על פי המלצות הוועדה, הייתה אמורה להשתרע על פני 62 אחוז משטח ארץ-ישראל (בגבולות הקו הירוק) באופן שלא תכלול את ירושלים, הגליל המערבי והמרכזי, השומרון, הרי יהודה וחלק ממדבר יהודה.

ב-29 בנובמבר, 1947 אושרה באום התוכנית לחלוקת ארץ ישראל על ידי למעלה משני שלישים של חברי העצרת. הומלץ בפני בריטניה לסיים את המנדט לא יאוחר מן ה 1 באוגוסט 1948 ולאפשר הקמת מדינה יהודית, מדינה ערבית ומשטר בינלאומי במה שכונה "קריית ירושלים". בריטניה הודיעה כי תפנה את הארץ אך לא תכפה את החלוקה. לאו"ם עצמו, לא היו אז האמצעים לכפות את ביצוע התוכנית על הצדדים המעורבים.

ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב דחו את התוכנית והודיעו כי ימנעו את ביצועה בהתנגדות צבאית. הסוכנות היהודית, לאחר ויכוח נוקב, קיבלה את התוכנית, למרות קריעת ירושלים מתחומי המדינה היהודית. הנהגת הישוב דבקה בהחלטה להקים מדינה, עם נטילת הסיכון הכרוך בעמידה ממושכת מול ערביי הארץ וצבאות ערב הסדירים.

מאמר מתוך תוכנית הלימודים: מגילת העצמאות שלי שיצאה לאור בשנת תשמ"ח (1988) המרכז לשלום בחסות מטה חגיגות הארבעים למדינה, משרד החינוך והתרבות, היחידה לדמוקרטיה ולדו-קיום, בשיתוף עם מדרשת אדם

מיד לאחר אישור תוכנית החלוקה באו"ם פרצו הקרבות בארץ והחל השלב הראשון של מלחמת העצמאות. בחודשים מרץ ואפריל 1948, החליטו הנהלת הסוכנות היהודית והועד הפועל הציוני לעשות את ההכנות הסופיות להקמת מדינת ישראל בעת סיום המנדט. נוסחה הסופי של מגילת העצמאות נכתב על ידי דוד בן גוריון, ראש מנהלת העם, בלילה שבין יום נפילתו של גוש עציון לבין יום הכרזת המדינה. ביום ו', ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948), בשעה ארבע אחר הצהריים, בישיבה חגיגית באולם מוזיאון תל אביב שבשדרות רוטשילד, לאחר שירת ההמנון, קם דוד בן גוריון ואמר "אקרא לפניכם את מגילת היסוד של מדינת ישראל, אשר אושרה בקריאה ראשונה על ידי מועצת העם". לאחר הפסקה קצרה החל בקריאת המגילה. הוכרזה מדינת ישראל.

ב. ניסוח מגילת העצמאות

נוסחה הסופי של המגילה גובש על ידי דוד בן גוריון על פי ארבע הצעות שעמדו לפניו :

1. הצעתו של זלמן רובשוב – ההכרזה על עצמאות מדינית.
 2. הצעתו של פרופסור לאוטרבך – הכרזת הממשלה הזמנית של הריפובליקה היהודית על קבלת השלטון לידיה.
 3. הצעתו של צבי ברנזון- הכרזת העצמאות של המדינה היהודית.
 4. הצעתו של משה שרתוק – מגילת העצמאות בנוסחה המורחב.
- הצעתו של **זלמן רובשוב** (ומנסחים נוספים), לימים **זלמן שיז"ר**, נשיאה השלישי של מדינת ישראל, נקראה לראשונה בפני הועד הפועל הציוני בלילה ה 12 באפריל 1948. הצעה זו הושפעה ברוחה, בלשונה, במבנה שלה ובתכניה מהכרזת העצמאות של ארצות הברית ומרעיונותיו של מנסחה, תומס ג'פרסון, לימים, נשיאה השלישי של ארצו. שני המסמכים מדגישים, למשל, את כורח השחרור משלטון זר ואת עוולותיה של בריטניה השלטת. בשניהם ישנה הישענות על מקור כוח אלוהי, שניהם מנוסחים בלשון גבוהה ונמלצת מאוד וכי"ב.

הצעתו של **פרופסור לאוטרבאך** נוסחה על פי בקשתו של **פנחס רוזן**. לאוטרבאך היה משפטן שוויצרי, מומחה בעל שם עולמי למשפט בינלאומי. הצעה זו היא יותר בבחינת חוות דעת משפטית המכילה המלצות להגדרה ברורה של המדינה, של הממשלה ושל מהות ההכרזה. כמו כן מדגישה הצעתו של לאוטרבאך את חשיבותן של השאיפות לשלום ולצדק ואת הקשר למורשתם הרוחנית של נביאי ישראל. הצעתו של **צבי ברנזון**, היועץ המשפטי של ההסתדרות (לימים כיהן כשופט עליון) הובאה לישיבת מנהלת העם ב 12 במאי. באותה ישיבה ניטש הוויכוח הסוער בדבר אזכורם של גבולות המדינה העתידית בהכרזה ולפיכך לא נדונה בה הצעתו של ברנזון לפרטיה. בהצעה זו מודגשים כל נושאי המרכזיים של "מגילת העצמאות" בנוסחה הסופי: זכותו ההיסטורית של עם ישראל למדינה ככל העמים, הכרזת המדינה היהודית כחופשית וריבונית, קביעת אופיה הדמוקרטי והיהודי של המדינה המועמדת לקום, והקריאה לשלום המופנית אל ערביי הארץ.

מאמר מתוך תוכנית הלימודים: **מגילת העצמאות שלי** שיצאה לאור בשנת תשמ"ח (1988) המרכז לשלום בחסות מטה חגיגות הארבעים למדינה, משרד החינוך והתרבות, היחידה לדמוקרטיה ולדו-קיום, בשיתוף עם מדרשת אדם

הצעתה של ועדת החמישה **ששרתוק** (לימים, השר **משה שרת**) עמד בראשה נוסחה בלילה אחד, הלילה שבין ישיבות מנהלת העם בין 12.5.48 ל 13 בן. הצעה זו מנסחת את ה"כתב המלווה להכרזת המדינה" והיא מבוססת על שני מקורות: מצד תכניה היא מהווה הרחבה של כתב היד של ברנזון בתוספת הקשרים היסטוריים רבים, מצד סגנונה ואווירתה, היא מושפעת מהנוסח של **רובשוב**. בישיבת **מנהלת העם** שדנה בנוסח המגילה, נמתחה ביקורת על הנוסח שגובש בוועדת שרתוק בטענה שהוא ארוך ומליצי שלא לצורך, בין השאר התגלעה מחלוקת בין תפישתו של שרתוק לבין תפישתו של בן גוריון בדבר מקור הסמכות המשפטית להקמת המדינה, שרת העדיף לבסס את טענת העם היהודי לריבונות על החלטת האו"ם, בעוד בן גוריון העדיף להדגיש את זכותו הטבעית וההיסטורית של העם היהודי לריבונות. בסופו של דבר, ישב בן גוריון לבדו, בלילה שלפני הכרזת המדינה, תחת רושם השמועות על נפילת גוש עציון ועשרות הפצועים וההרוגים, וניסח את "מגילת העצמאות". השינויים המרכזיים שהכניס, בנוסח של ועדת שרת היו שינויים שנבעו מתהליכי קיצור, תמצות וענייניות. הוספה הפסקה הראשונה ('בארץ ישראל קם העם היהודי וגו') על מנת שלא לפתוח באזכור הגלות, הושמטו המליצות והחזרה על הביטוי "והואיל" שהופיע בתחילת כל הפסקאות.

ג. פרקי המגילה:

ניתן לחלק את מגילת העצמאות לשלושה חלקים :

1. פסקאות 9-1 : מקשרות אירועים שונים בתולדות העם היהודי אל זכותו להיות ככל העמים, ריבוני במדינה משלו. בחלק זה מוצגים עשרה נימוקים עקרוניים לביסוס הזכות למדינה בארץ ישראל.(קטע זה ייקרא בחוברת : החלק ההיסטורי).
2. פסקאות 10-11 : בחלק זה נקבעת זכותם של הנציגים להכריז על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, מדינת ישראל. כמו כן הודגש בחלק זה הצורך בחוקה ונקבע תאריך קרוב לסיום חקיקתה. (קטע זה ייקרא בחוברת : החלק ההכרזתי).
3. פסקאות 12-16 : בחלק זה נקבעים עיקרי מהותה של המדינה העתידית כמדינה יהודית דמוקרטית המושתתת על יסודות הצדק, החירות והשלום. חלק זה כולל קריאות לשיתוף פעולה המופנות אל האומות המאוחדות, ערביי ישראל, ארצות ערב והעם היהודי בתפוצות. חלק זה כולל שבע התחייבויות יסוד שאותן נוטלת המדינה שבדך על עצמה:
 - א. תהיה פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות.
 - ב. תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה.
 - ג. תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל.
 - ד. תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת גזע ומין.
 - ה. תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, תרבות וחינוך.

מאמר מתוך תוכנית הלימודים: מגילת העצמאות שלי שיצאה לאור בשנת תשמ"ח (1988) המרכז לשלום בחסות מטה חגיגות הארבעים למדינה, משרד החינוך והתרבות, היחידה לדמוקרטיה ולדו-קיום, בשיתוף עם מדרשת אדם

ו. תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות.

ז. ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

(קטע זה ייקרא בחוברת : החלק המהותי או העקרוני).

פסקה 17 מהוה את ההקדמה לחתימות על המגילה (הרחבה בעניין מבנה המגילה וחלקיה מצויה במאמרו של פרופסור זהר בן אשר).

ד. מורכבותה של המגילה:

האם מדינת ישראל צריכה להיות מדינה יהודית ו/או דמוקרטית?

ממה נובעת זכותו של העם היהודי על ארץ ישראל? מהבטחת האו"ם? מזכות הקשר ההיסטורי של היהודים אל הארץ? מסבלו המתמשך של העם היהודי? מזכותו הטבעית להיות ככל העמים? האם יש לאזכר במגילה את גבולותיה של מדינת ישראל ולהודות בכך בחוקיותה של החלוקה? האם היקפו המצומצם של החלק הדין באופיה הדמוקרטי של המדינה מעיד על רמה נמוכה של עניין בנושאים אלה? האם יש להדגיש יותר במגילת העצמאות של מדינת ישראל את אופיה הדמוקרטי, הדתי, ההומניסטי, או הלאומי? כיצד לגשר על הניגודים שבין מהותה של המדינה כמדינה יהודית לבין מהותה הדמוקרטית? האם אופיה היהודי של המדינה מיוצג דיו בביטויים כמו ברוח חזונו של נביאי ישראל ובביטחוננו בצור ישראל? האם החלק ההיסטורי המורחב אינו מהווה הצטדקויות שלא לצורך הממעטות מזכותנו על הארץ? האם הקישור הלוגי "לפיכך נתכנסנו" בונה טיעון תקף בדבר הזכות למדינה? האם זכויות המיעוטים מודגשות במגילה די הצורך? האם יש צורך להכריז על מדינה שבדרך, או על ממשלה העומדת לקום? האם על המגילה להיות מנוסחת כמסמך היסטורי שיהווה אור לדורות הבאים או כמסמך מעשיר?

בעיות אלה ואחרות באות במגילה לידי ביטוי, אך לא לידי פתרון ב"מגילת העצמאות" גם בניסוחה הסופי, החגיגי, גדוש הניגודים, ולעיתים סתירות, אי-בהירויות, שאלות לא פתורות וסלעי מחלוקת רבים. למרות זאת ואולי משום כך המגילה היא המסמך היחיד שעליו חתמו (בשמחה) נציגי כל פלגי העם: רוויזיוניסטים וקומוניסטים, דתיים וחופשיים, עולים חדשים ותושבים ותיקים. המגילה איננה מסמך שלם, גמור ומוסכם על הכל.

המגילה היא מסמך פשרה בפולמוסים סמויים רבים: עם ערבי ישראל, עם פלגים דתיים, עם פלגים פלשתינאים (כך קראו הקומוניסטים לעצמם, בזמנם), עם שוללים מכל עבר. היא מבטאת את מורכבותו של הקיום היהודי הדמוקרטי.

מאמר מתוך תוכנית הלימודים: מגילת העצמאות שלי שיצאה לאור בשנת תשמ"ח (1988) המרכז לשלום בחסות מטה חגיגות הארבעים למדינה, משרד החינוך והתרבות, היחידה לדמוקרטיה ולדו-קיום, בשיתוף עם מדרשת אדם

ה. המגילה- חזון או מציאות?

האם עקרונות המגילה ממומשים בחיי היומיום במדינת ישראל?

יהיו שיטענו שמדינת ישראל איננה עוד מדינת היהודים. יהיו שיטענו שמדינת ישראל פסקה להיות מדינה דמוקרטית, במלוא מובן המילה, יהיו שיטענו כי חירויות הפרט בה, כי שוויון הזכויות למיעוטים איננו מלא ויהיו שיטענו כי זכותו של העם היהודי על ארץ ישראל איננה ממומשת עד הסוף.

האם נוכל לקיים ב"מגילת העצמאות" שלנו "וחיית בה"?

התשובה נתונה בליבו של כל אחד מאתנו.

